

Bibliskt mörker och Samuel Becketts.

"Knappt hade Watt stigit in över mr Knotts tröskel förrän han såg att det inte var så mörkt i huset som han först hade trott. Det brann ett ljus i köket."

Introduktion: Samuel Beckett har liksom sin lärofader James Joyce en litterär bas i det katolska Dublin. Här föds den moderna romanen med dess reducering av form och innehåll. Ibland har Beckett beskrivits som Joyce' sekreterare, där den språkliga gestaltningen utvecklats till "verbal musik". Samtidigt som den ordrika gestaltningen drivs framåt i språkets virvlande serpentiner och omtagningar - i böcker och över scengolvets avdramatiserade scenografi - är budskapet existentiell fokusering. De båda författarna bygger ofta sina verk på en religiös plattform, vilket i sin tur ger en mångfacetterad klangbotten. Tolkningssvägar och -stigar är många, liksom läsaren kan fascineras över hur filosofi, psykologi, språkvetenskap och teologi förenas. Redan i en essay om Joyce 1929 skriver Beckett följande: "Här är formen innehållet, innehållet är formen." Denna skrivmetodik vidareutvecklar den inre monologens frihet och skapar överraskande samband, där bibeltext och skönlitterär text förenas i en spontan allians med det kollektiva minnet, varat och tiden.

Aftonbön vid moderns sida.

Vid fyra års ålder ber Samuel sin aftonbön. Modern sägs vara sträng och ha ett starkt inflytande över sonen. Föräldrarna tillhör kväkarna och bosatta på ett Irland, där religiösa strukturer och levnadsmönster är djupt rotade. Det oskyldiga barnet, det sårbara och känsla, finns här i den tidige Becketts liv.

Kanske är det i de unga, känsliga åren som de inre omedvetna känslorna i personligheten tar form. Här formas allt det där som blir både oåtkomligt och synligt i vuxen åldern. Också en ovisshet om vad det är som slår igenom av drömmar och inre psykologiska överväganden, då livet och dess existentiella villkor manifesterar sig i det personliga nuet.

Vad finns där av omedveten eller förmedveten reflexion? Hur beroende är jag av mina tidiga upplevelser? Vad är det som driver inre mentala rörelser, de mer eller mindre medvetna val av ord, föreställningar, avsikter och etiska överväganden.

Samuel är pojken, som tycks leva vidare i det dramatiska landskapet. Pojken som kommer med bud och informationer. Pojken som bryter det invanda mönstret eller pojken som vittnar om något nytt och en smula hoppfullhet.

Pojken och brödet.

I Johannes evangelium framträder överraskande en pojke med bröd och fiskar. Han finns där, som en räddare i nöden. Hur skall vi leva vidare? Hur skall alla de tusentals människorna få mat för dagen; nu när de befinner sig ute i ödemarken för att lyssna till Mästarens röst - han som kan göra under!

Pojken med fem kornbröd och två fiskar - i en judisk midrash beskrivet som Toran - de fem Moseböckerna; och de två fiskarna, insatta som en representant för Profeterna och Skrifterna. Pojken kommer alltså enligt den judiska traditionen som en representant för de gamla förbundet, det förbund som började på Sinai berg med Jahve röst ur det närvarande molnet, vars förbundsord inristades på stenens tavlor: "Shema Israel..."

I den geniale författaren och dramatikern Samuel Becketts värld är det många bibeltexter, som länkas in till olika texter i såväl romaner som dramer.

I det kända dramat "I väntan på Godot" kommer en pojke med bud från den andra sidan. Det kan ses som ett bönesvar, som äntligen kommer då en lång väntan har infunnit sig för luffarna Estragon och Vladimir, där tillsammans med Didi och Gogo.

Det är en väntan på en gudomlig storhet som heter Godot dvs. en Gud som skall rädda och frälsa. På ett sätt är pjäsen insatt i en sorts evig adventstid där alla människor väntar på Räddaren, Frälsaren. Denna väntan tycks bli oändlig eftersom kontakten med Godot tycks förlorad.

Den ödesmättade scenbilden under trädet påminner om ett naket ökenlandskap, där farorna är många och en närvarande längtan efter en ljus kraft, ett hopp blir oerhört tydlig. Han, Godot, har lovat att komma. Därför finns en hoppfull längtan, en inre drivkraft, mitt i den avklädda och nakna existensen. Torsten Ekbohm skriver i boken om Samuel Beckett: "I Godotpjäsen finns inte samma mörka förbittring över Guds frånvaro som i andra Beckettverk/.../ Didi och

Gogo tappar aldrig tålamodet med Godot. Han har ju lovat att komma och han skickar åtminstone punktligt en pojke som framför detta budskap."

- Godot kan inte komma idag, man han har lovat bestämt att han skall komma imorgon.

Väntan och löfte.

I själva löftet ligger en önskan om en annorlunda, bättre värld, där livet skall formas till meningsfull existens. Det är en närvarande väntan på en Messias, som inte bara genomsyrar delar av Becketts värld, utan också är en förutsättning för den. Enkelt uttryckt: det ljusa får sin tydning i det mörka!

- Och om han kommer?

- Då är vi räddade.

Ekbom informerar vidare: "... att i en senare struken passage i den ursprungliga franska versionen talar Vladimir om hur skönt det skall bli att få vila ut i den varma halmen i Godots stall. Och pojken som kommer med bud från Godot hade ursprungligen med sig ett brev som han överräckte, en trots allt litet för påtagligt vink om Godots reella existens i sinnevärlden."

Ja, även om nu det finns en kvarvarande reservation för ändringar och pågående omarbetningar av rådande manus kan detta ses som en sorts författarreflexion över sin "egen skapelse".

I sak förändras dock inte Godots omnipotenta närvaro i det sceniska universum som Beckett erbjuder, framför allt då i verket: I väntan på Godot. Åskådaren kan, som i de flesta fall av läsningar och tydningar, se, om det handlar om en "väntan" utan avsikt eller en "väntan" med mål och mening.

Ofta är det så med Becketts sceniska utspel, att de vilar i det okända och icke angivna. Beträktaren kan antingen inta en personlig skepsis eller uttalat ointresse eller bädda för ett aktivt deltagande i den sceniska gestaltningen. Det kan, i det bästa fall, handla om en sorts uppföljning av en påtaglig "golgatavandring", och i sammanhanget ställd fråga: "Är det nödvändigt? Har sammanhanget en mening? Måste lidande, död, och till synens en rådande svartsyn, infinna sig i det existerande varat? Eller skall vi som människor ägna oss åt de lättköpta illusionerna, som under, mirakel och önskade vackra utspel? Ändå anas en möjlighet i Becketts värld, att den himmelska friden skall glimma till i tunnelljuset?

Dock kan man inte komma ifrån att Beckett är en pessimist, som i de flesta fall blottlägger livets inneboende skörhet i ett osäkert dunkel eller kompakt mörker. De flesta gestalter badar i dy, lever nersänkta i sand eller sitter fånga i soptunnor, nedsänkta, fastkedjade. Vid det stinkande avträdet stinker en svartsyn som lagras och fryser till berg av is! Författaren sammanför en biblisk golgata-vandring med upplevda plågor och förtryck under tyska Gestapo-tiden, där tortyr drabbar den oskyldiga människan.

Motståndsmannen Beckett

Samuel Beckett sökte sig till Paris 1938 och blev en aktiv motståndsmann och därmed jagad av tyska Gestapo. Här i ett psykiskt ingenmansland - i den icke ockuperade zonen - kommer Beckett att skriva bl.a. Watt och samtidigt arbeta som dräng i jordbruket under svåra betingelser. Efter kriget blev Beckett hedrad av de Gaulle för de ambitiösa insatserna under kriget.

Som irländare och med James Joyce´ Dublin som minne och bakgrund formas vad som kan benämnas en "beckettologi", som till sin innebörd vill tolka mänsklig utsatthet, avskalade fysiska och psykiska tillstånd dvs. ett pessimismens absoluta rum, där enbart till talade ordet existerar som påminnelse om liv.

I begynnelsen var Ordet, som det anges i Johannesprologen. Det grekiska logos får i den kristna kontexten förankring i Filon från Alexandrias försök att överbringa judiskt och grekiskt tänkande. Logos blir här den gudomliga instans som skapar och upprätthåller världen. Becketts infallsvinkel är att betrakta som ett "anti-logos", som i en dualistisk världsbild, upprätthåller liv - om än reducerat, avskalat och avklätt.

I Guds frånvaro föds i själva Ordet - hans konkreta närvaro. Den lidande Kristus finns hos de allra nedersta existenserna. Nu upprättas en agapevandring. där människor befrias och upprättas. Det är rörelsen i Dantes gudomliga komedi. Här sker en vandring ner i Helvetets tratt för att därefter mynna ut i skärseldsbergets uppåtgående spiralvandring; och sedan till paradiskt möte med Beatrice i paradisk skönhetssång.

Ordet i centrum

Det protestantiskt lutherska sätter Ordet i centrum. Tyngdpunkten flyttas från altare till predikstol. Det levande Ordet skall predikas, tolkas och förstås. Så fullföljer Beckett en reformatorisk tanke, som bygger på en tro, som håller

utsatta människor vid liv genom det talade ordet. Det lever i de mest utsatta människornas munnar: tvivlarna, ifrågasättarna, längtarna, de förvirrade, de förlorade.

Situationerna är inte nya. De har alltid funnits där - hos Job, den tredje Jesaja, Habackuk m.fl. Job klagar i sin utsatthet (Job 3:24): "Suckan har ju blivit mitt dagliga bröd och som vatten strömmar mina klagorop." Profeten Habackuk fortsätter på 600-talet f.v.t. att klaga över orättvisorna (Hab. 1:2-3): "Hur länge, Herre, skall jag ropa, utan att du hör, klaga inför dig över våld, utan att du frälser?"

Varför låter du mig se sådan ondska? Hur kan du själv skåda på sådan orätrådighet..." Samma övergivenhetstanke finns hos Mästaren själv, då han på korset utropar (Mark. 15:34): "Eloi, Eloi, lema sabachtanis?" (Min Gud, min Gud, varför har du övergett mig?").

Den kristna tron föds i det inre och yttre motståndet; i Getsemanes introverta mörker, svek och övergivenhet, liksom i det mörker som sänker sig under den sjätte timmens rop och plåga.

Filosofen Arthur Schopenhauers pessimistiska tolkning får här näring mer än nog; lidande, förnekelse och livsförakt lever sida vid sida i ett kaos som gränsar till det gudomliga: kaos är granne med Gud.

För pessimisten Beckett går livet mot sin naturliga undergång. Men själva undergången är ännu inte fullbordad. Det finns ett levande hopp mitt i "det talade språkets" sceniska gestaltning: nämligen de nödvändiga ord, som håller tiden på avstånd och nuet vid liv. Det betyder i sin tur: utan ord inget liv, utan brottnings ingen kamp, utan väntan ingen ankomst, utan frånvaro ingen närvaro.

De etiska dikotomierna upphäver varann i den totala bilden av mänskligt liv, som på distans kan anas i Becketts dramatik. Här finns även den avgörande frågan om förlåtelse, som Vladimir funderar över i "I väntan på Godot". Varför blev bara en av rövarena befriad från helvetes kval och plåga? Kan en människa i det ögonblicket välja sin väg, sitt liv?

Mästaren som gick genom mörkrets rike för att besegra ondska, mörker och död - är det då inte mer än naturligt att alla lidande får förlåtelse? Även de som i sin ofullkomlighet förnekar, trotsar och spyr sin galla över livet. Är det inte den mest övergivne som behöver mest förlåtelse?

Samuel Beckett tycks i sitt drama fundera på frågan. I evangeliets centrala budskap ligger trots allt en önskan om att ingen skall lämnas utanför. Den

misslyckade, förlorade och oönskade människan är förlåten i Fadern och Sonens och den heliga Andens namn!

De misslyckade människornas utanförskap

I Becketts värld är det utanförskapet, som får tillträde till den centrala spelplatsen för existerande liv. Det framkommer tydligt när han travesterar ett känt uttryck från filosofen René Descartes: "Jag misslyckas. därför finns jag till." Det är Becketts empatiska tankesats.

På ett plan finns också en koppling till författaren Vilhelm Moberg. I ett föredrag som hölls av Johan Bernander i Ljuder om "Dagar med Moberg" tar han upp en tanke, som förenar den "folklige" Vilhelm Moberg med den "icke folklige" Samuel Beckett, nämligen deras pessimism och svartsyn.

Bernander skriver angående dramaverken: Hustrun, Våld, De knutna händerna, Manns kvinna, Vår ofödde son. "I dem är det Mobergs svarta allvar som råder". Obönhörligt som i O'Neilldramer går personerna mot sin undergång, konflikterna mellan generationer, mellan grannar, mellan älskande, mellan familjemedlemmar...".

Moberg och Beckett förenas också i synen på författarrollen. I ett uttalande som gjordes av Moberg om författaren som medelpunkt, heter det: "Populariteten är författarens värsta fiende!"

Någon popularitet och medial tillgänglighet har heller aldrig legat i Becketts intresse. Han håller sig undan, är frånvarande, och låter de egna verken tala. Läsaren eller betraktaren får därmed en specifik möjlighet att delta i själva dramats essens: han eller hon kan tolka in, uppleva och erfara de historiska och litterära associationer, som ligger dolda i det pågående dramat.

I betraktarens medvetna Universum skapas intertextuella förbindelser med Homeros, Dante, Eliot, Duthuit, Joyce m.fl. I romanen Watt, som skrevs under det aktiva arbetet i den franska motståndsrörelsen 1942-1944, finns betjänten Watt som arbetar i mr. Knotts hus. Beckett arbetade också som anonym dräng på en gård i Rhondalen under denna svåra tid. Fiktion och verklighet går här samman.

Det "gudomliga" såret

Romanen Watt kan ses som en "metafysisk allegori". Med det kan menas att romanens huvudfigur rör sig i ett meningsskapande sammanhang. Det heter om Watt att han har skadats av en sten, vilken slagit upp ett stor står i hans högra höft. Såret kanske aldrig kommer att läka. I Watt står: "Och ännu efter fem eller sex år, hade han, trots att han förband det framför en spegel dag och natt ett öppet sår av traumatiskt ursprung på högra höften."

Händelsen för tankarna till Jabboks vadställe (1 Mos 32:25), där det framgår att patriarken Jakob ensam stannar kvar för att kämpa med en okänd. "Och när denne såg att han inte kunde övervinna Jakob, gav han honom ett slag på höftleden, så att höften gick ur led, medan han brottades med honom." Det dåliga läkköttet hos Watt får i sin tur symbolisera den judiska traumatik, som fortfarande finns kring den skadade höftsenan.

Centralgestalten Watt i romanen med samma namn kan också ses som "en förlorad son", som nu kommer hem för att söka sin fader mr Knott. Men här finns inga öppna armar som välkomnar. Det finns bara väntan och ett ivrigt sökande. Watt tillbringar mycket tid i bottenvåningen, som det står; han får nämligen inte gå upp till den övre våningen, där mr. Knott lever sitt mystiska liv. Då och då kan han visa sig i dörröppningen, men bara flyktigt, undan-
glidande.

Det mystiska huset framstår i all sin spektakulära atmosfär, som en byggnad fylld av hopp men framför allt: besvikelse. Här diskuteras ensamhet, gemenskap, drömmar och svek, teologiska frågor om den heliga nattvardens verkan och innebörd, om mr Knotts egensinniga handlingar, effekterna av en tillvaro styrd av Knotts magiska händer. Humor blandas med komik, lek och allvar, språkliga omskrivningar och inskrivningar, omtagningar, upprepningar.

I slutet av boken återkommer ett tal mellan "gubben" och "pojken": "Jag minns er när ni var en liten pojke, sa gubben. Jag var pojke själv".

Så återkommer pojken "knäppta händer", som en påminnelse om författarens eget jag mitt i den skapande processen. Det heter: "Han stannade och begrundade gräset, vid hans fötter. Detta daggstänkta gräs är inte ditt, sa han. Han knäppte händerna framför bröstet. Han lyfte dem mot skaparen, alla goda gåvors givare, den osynliga kraften bakom honom, tusenskönorna, och gräset. Tack, Chef, sa han. Han stod stilla en stund. Han gick vidare."

Så går betjänten Watt vidare för att ersättas av någon annan i detta eviga hus, där vi människor, såsom Watt, lever och bygger förhoppningar. drömmar och förväntningar; som i en tidlös skapelse i en ändlig värld.

Hans-Evert Renérius